

Erfgoedrapport Breda 19

Breda Moleneind 14 Teteringen

Inventariserend veldonderzoek

drs. Joeske Nollen,
Lina de Jonge MA

Gemeente Breda

COLOFON

Titel: Breda Moleneind 14 Teteringen
ErfgoedRapport Breda 19

Auteurs: drs. J. Nollen, L. de Jonge MA
Redactie: drs. F.J.C. Peters
Eindredactie en autorisatie: drs. J.P.C.A. Hendriks

Veldwerk: drs. J. Nollen, M. Arkema BA, drs. F.J.C. Peters, J. Harmanus, vrijwilligers gemeente Breda
Senior archeoloog: drs. F.J.C. Peters

Ontwerp en lay-out: Studio Maaïke Klijn
Druk: Verhoek Printing Consultants

ISSN: 2210-9552

© Gemeente Breda, 2010

Directie RO
Afdeling Stedenbouw en Erfgoed
Postbus 90156
4800 RH Breda

Breda
Moleneind 14
Teteringen
Inventariserend
veldonderzoek

Drs. Joeske Nollen, Lina de Jonge MA

Inhoudsopgave

1	Inleiding – 7
2	Ligging en aard van het terrein – 9
3	Landschappelijke gegevens en historische context – 11
4	Archeologische achtergronden – 13
5	Doelstelling – 15
6	Werkwijze – 19
7	Resultaten – 21
8	Conclusie – 29
9	Waardering en aanbeveling – 33
10	Literatuur en afbeeldingen – 35

Bijlage 1 Sporenlijst – 37

Bijlage 2 Vondstenlijst – 38

Bijlage 3 Aardewerk determinatielijst – 39

Bijlage 4 Alle sporenkaart – 39

Bijlage 5 Onderzoekslocatie op kaart met AHN – 40

1

INLEIDING

In opdracht van PC bv is een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven uitgevoerd op een bouwperceel gelegen op de hoek van het Moleneind en de Wildhage, aan de zuidoostelijke rand van de bebouwde kom van Teteringen. Van het kadastrale perceel Teteringen B 3246 wordt het noordelijke deel afgesplitst ten behoeve van een nieuwe woning met bijgebouw. Het terrein was deels in gebruik als tuin en deels in gebruik als paardenwei. Aanleiding voor het onderzoek is de nieuwbouw van een woning met bijgebouw (afb. 2). Hierbij zal de bodem op de plaatsen van funderingen en kabels en leidingen dieper dan 1 meter worden verstoord.

Het doel van het Inventariserende Veldonderzoek door middel van proefsleuven is op een snelle en betrouwbare wijze inzicht te verschaffen in de aanwezigheid van archeologische resten in het plangebied. Daarbij dient voldoende inzicht te worden gegeven in de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de mogelijk aanwezige bewoningssporen op de betreffende locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering) teneinde tot een waardestelling te kunnen komen. Belangrijk is dat op basis van het inventariserende veldonderzoek een beslissing kan worden genomen of verder (voor)onderzoek in het gebied noodzakelijk en verantwoord is.

Het veldwerk is uitgevoerd conform de richtlijnen van het Programma van Eisen (PvE) nummer 2009-17¹, opgesteld door F.J.C. Peters, senior KNA-archeoloog van het Bureau Cultureel Erfgoed, afdeling Stedenbouw en Erfgoed, directie Ruimtelijke Ontwikkeling.

Administratieve gegevens

Provincie Noord-Brabant

Gemeente Breda

Plaats Teteringen

Toponiem Moleneind 14

Objectcode BR-229-09

Noord-coördinaten 115.689 / 401.619, 115.744 / 401.640

Zuid- coördinaten 115.708 / 401.572, 115.762 / 401.596

Kaartblad 44 D

Onderzoeksmeldingsnr. 35238

Opdrachtgever PC bv, J.J.A.C. Geene

Bevoegd gezag Gemeente Breda

Uitvoerder Gemeente Breda, Bureau Cultureel Erfgoed

Senior Archeoloog drs. Erik Peters

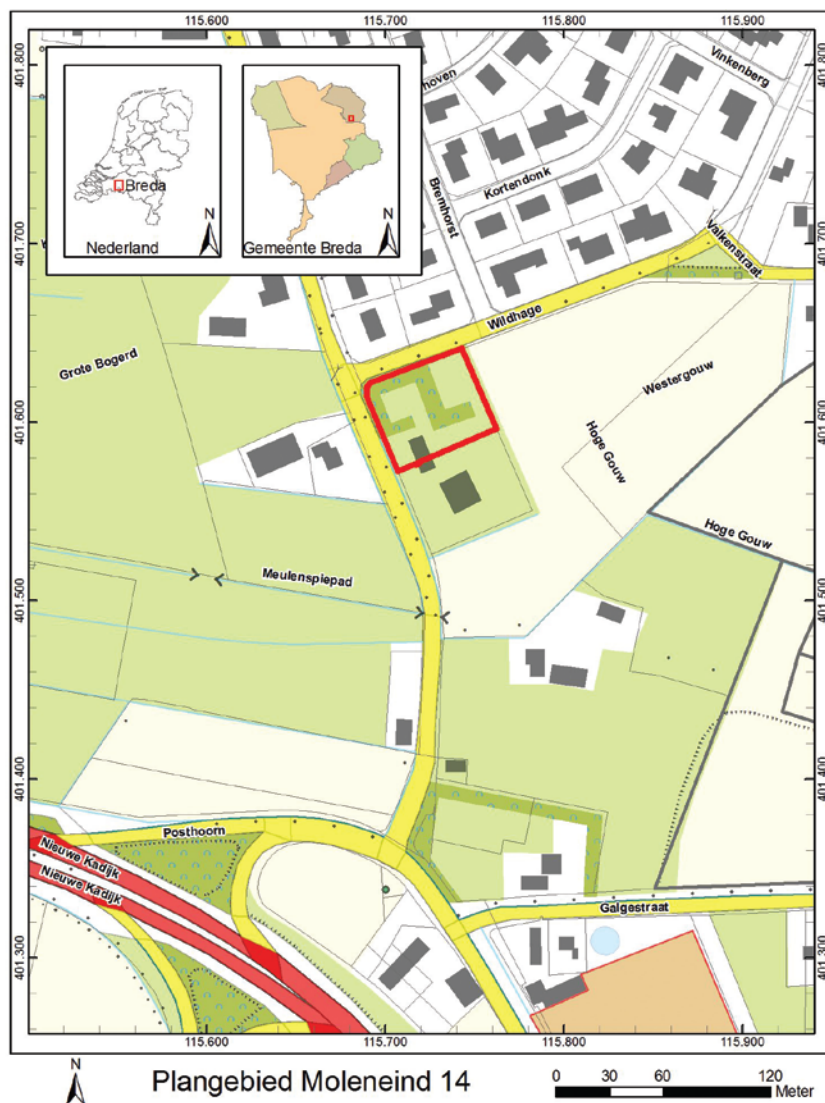
Veldarcheoloog drs. Joeske Nollen

Veldtechnici Marieke Arkema BA, John Harmanus

2

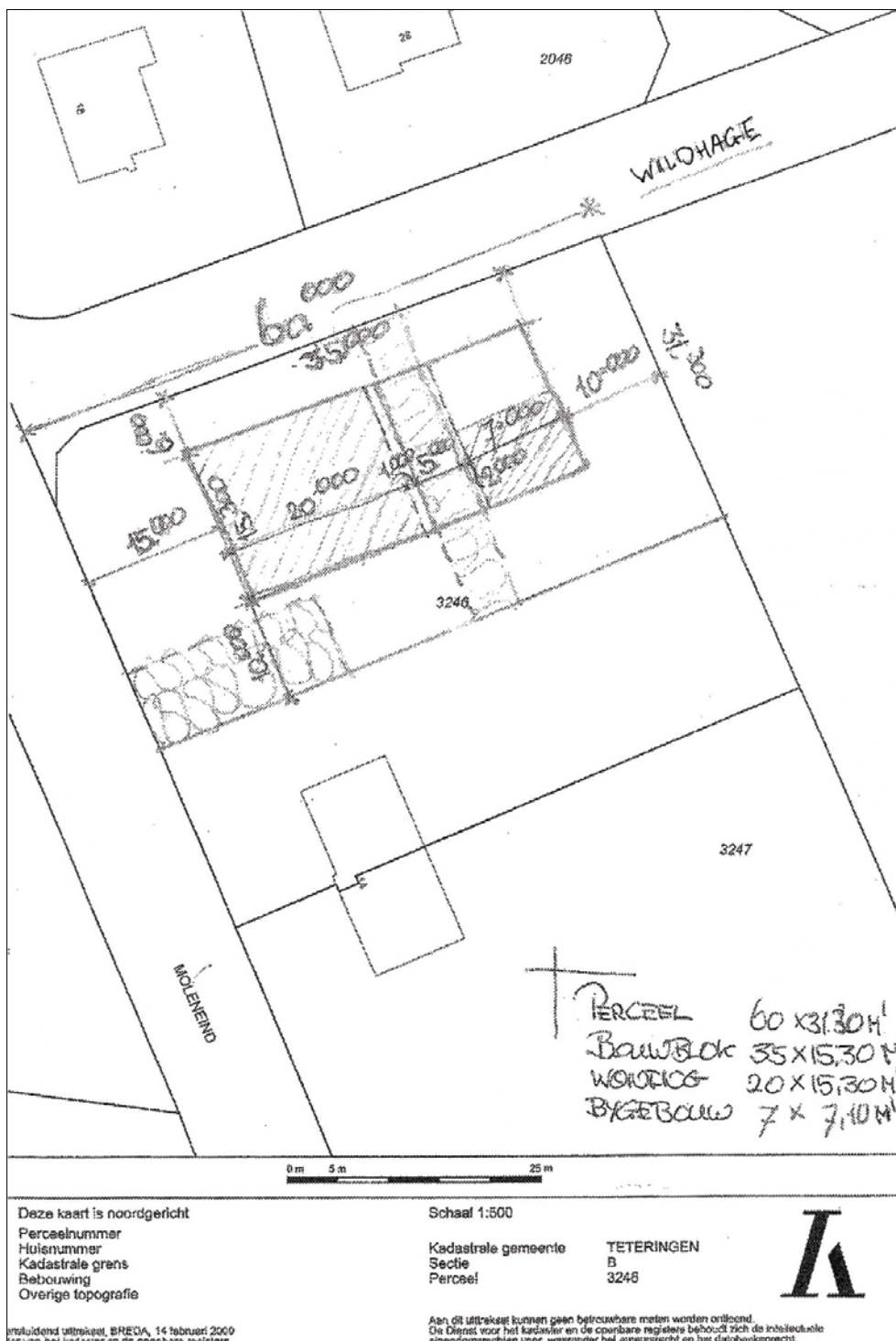
LIGGING EN AARD VAN HET TERREIN

Het plangebied ligt aan de zuidoostelijke rand van de bebouwde kom van het dorp Teteringen. Het perceel wordt in het noorden begrensd door de Wildhage, aan de westkant door het Moleneind, aan de zuidkant door het reeds bebouwde perceel Teteringen B 3246 en aan de oostzijde door de akkers gelegen aan de Hoge Gouw (afb. 1). Op perceel 3246 staat een woning, het af te splitsen en thans te onderzoeken gedeelte is een deel van de bomenrijke tuin die bij deze woning hoort.

Afb. 1
**Plangebied
Moleneind 14**
op topografische
ondergrond

Bureau Cultureel Erfgoed			
 Gemeente Breda	Datum: 01-07-2009	Get.: Ikke	Teknr.: plangebied 9017

Afb. 2
Voorgenomen
herinrichting
van het plangebied
(informatie opdracht-
gever)

3

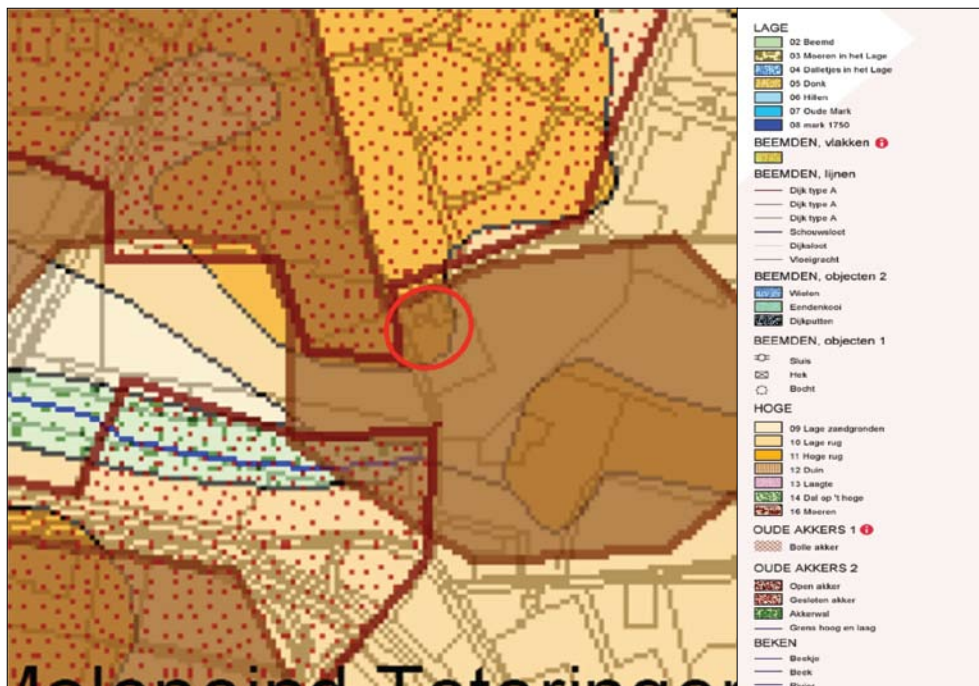
LANDSCHAPPELIJKE GEGEVENS EN HISTORISCHE CONTEXT

Op de bodemkaart is het plangebied maar ten dele gekarteerd. Het noordelijk gedeelte is niet gekarteerd wegens ligging in de bebouwde kom. Het plangebied ligt op de overgang van hoge zwarte enkeerdgronden naar laarpodzolgronden. Deze beide bodems hebben een vergelijkbare ontstaanswijze, het onderscheid zit vooral in de dikte van het cultuurdek. Ten oosten van het plangebied zijn delen ontgrond. Op de geomorfologische kaart is het plangebied niet gekarteerd, het ligt binnen de bebouwde kom. Ten westen van het plangebied is sprake van een terrasafzettingsvlakte bedekt met dekzand (2M20a), ten zuiden en ten oosten van het plangebied is er een zone met lage landduinen plus bijbehorende vlakten/laagten (3L8). De grondwatertrap in het gebied is VI.

Het plangebied behoort tot 'het hoge' en ligt op de zuidelijke uitloper van de hoge dekzandrug van Teteringen-Zuid, in het akkergebied met bolle akkers Teteringen-Zuid. Het akkercomplex bestond uit gesloten akkers; het plangebied valt daar mogelijk net buiten. Het plangebied is deel van de zuidelijke uitloper van het gehucht Hoolstraat, een gehucht met verspreide huizen langs de heerbaan naar Geertruidenberg. Het gehucht is vernoemd naar een of meer duikers of 'holen' waar de afwatering van het oosten van Teteringen door loopt. Direct ten zuiden van het plangebied staat een klein ven afgebeeld (afb.3).

Het plangebied ligt aan de heerbaan richting Geertruidenberg, die tevens de dorpsstraat van Teteringen was, op het kruispunt met de Oude Baan naar Oosterhout. Iets oostelijk van het plangebied loopt ook nog het Valkenstraatje, een locale weg naar de heide (afb.4).

Iets ten zuiden van het plangebied ligt de buitenwal uit 1624/25 uit de Spaanse tijd.² Direct oostelijk van het plangebied lag in 1637 het groot kamp bij het Cadettenkamp. Op de kadasterkaart uit 1832 is het plangebied in gebruik als bouwland. Ongeveer waar het huidige pand nummer 14 staat is op de kadastrale minuut ook bebouwing te zien. Feitelijk is de situatie tot op heden vergelijkbaar, althans volgens de opeenvolgende topografische kaarten vanaf circa 1900.³

Afb. 3
Akkers en beemden
(plangebied rood
omcirkeld)

Afb. 4
Infrastructuur
(plangebied rood
omcirkeld)

4

ARCHEOLOGISCHE ACHTERGRONDEN

In de omgeving van het plangebied liggen geen archeologische monumenten. Wel zijn er diverse archeologische onderzoeken in de nabije omgeving van het plangebied uitgevoerd (afb.5). In 1997 is door RAAP voor een zevental woningbouwlocaties bij Teteringen een veldverkenning en karterend booronderzoek uitgevoerd.⁴ Een deel van locatie 2 lag direct ten westen van het huidige plangebied tussen de Oosterhoutseweg en het Moleneind.

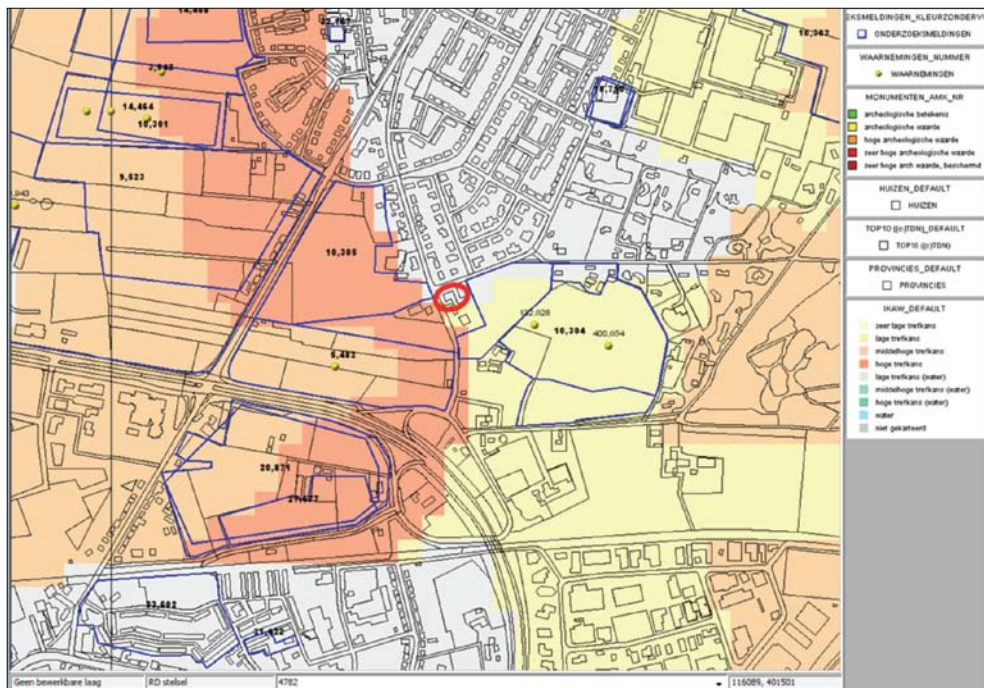
Direct oostelijk van het huidige plangebied lag een deel van locatie 7. Een belangrijk deel van deze locatie bleek 'uitgelaagd' of afgegraven. In het gedeelte waar dit niet het geval was, bleek het cultuurdek tussen 45 en 55 cm dik en is in enkele boringen een B-horizont aangetroffen en in 1 boring een oude akkerlaag. De meeste boringen kenden echter een profiel waar het cultuurdek direct op de C-horizont lag en daarmee de oorspronkelijke bodem was opgenomen in het cultuurdek. Tijdens de veldverkenning is op deze deellocatie een vuurstenen artefact aangetroffen.

De dikte van het cultuurdek van het onderzochte deelgebied tussen de Oosterhoutseweg en het Moleneind bedraagt 40 tot 55 cm. Hier is uitsluitend sprake van een AC-profiel.

Op basis van de resultaten van het karterend booronderzoek adviseerde RAAP geen vervolgonderzoek uit te voeren. De laatste jaren is op de Brabantse zandgronden meermalen gebleken dat een AC profiel en het nauwelijks aantreffen van vondstmateriaal in (mega) boringen niet betekent dat er geen sporen meer bewaard zijn.⁵

Ten (zuid)westen van het plangebied is in 2003 door BAAC, voorafgaand aan de nieuwbouw van het ROC, een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Het archeologisch onderzoek heeft betrekkelijk weinig vondstmateriaal opgeleverd. Het merendeel dateerde uit de 17de-20ste eeuw. De hoeveelheid is te klein voor een verregaande analyse. Wel zijn in alle sleuven paalsporen en greppels aangetroffen. Prehistorische resten werden niet gevonden.

In de omgeving van het plangebied is verder in 2005 een onderzoek uitgevoerd aan de Wildhage 3. Opmerkelijke vondsten bestonden uit een waterput, opgebouwd uit heideplaggen; een gangbare bouwwijze vanaf de 13e eeuw tot in de 18e eeuw. Verder werden er karrensporen aangetroffen, min of meer parallel met de huidige straat. Een brede greppel zou tot de 17de eeuwse linie hebben behoord.

Afb. 5
Onderzoeks-
meldingen, waar-
nemingen en vondst-
meldingen zoals in
ARCHIS2 vermeld
(plangebied is rood
omcirkeld)

5

DOELSTELLING EN VERWACHTING

Archeologisch onderzoek in West-Brabant is tot voor kort vrijwel uitsluitend gericht geweest op de ontwikkeling van de laatmiddeleeuwse stadskernen.

Onderzoek naar de plattelandsbewoning uit het verleden is pas sinds 1995 van de grond gekomen. Ten westen van Breda is sinds 1998 archeologisch onderzoek uitgevoerd waarbij de bewoning in relatie tot het landschap centraal staat. Er wordt gekeken naar nederzettingsdynamiek en het ontstaan van het cultuurlandschap.

In de omgeving van Breda kunnen archeologische sporen en vondsten worden aangetroffen uit het paleolithicum tot en met het neolithicum, maar deze worden niet op grote schaal aangetroffen.

Archeologisch onderzoek in de nabije omgeving heeft uitgewezen dat het dekzandlandschap van Breda-West vanaf de bronstijd (circa 2000 v. Chr.) vrij intensief bewoond is geweest. Hierbij is tevens een nieuw beeld ontstaan van de bewoning in de ijzertijd (500 v. Chr. tot begin van de jaartelling), Romeinse tijd (begin van de jaartelling tot circa 400 na Chr.) en vroege middeleeuwen (450-1050 na Chr.). Achterliggend doel van het onderzoek is het zo compleet mogelijk onderzoeken van enkele dekzandruggen in het landschap waardoor een duidelijk beeld gevormd kan worden van de bewoningsgeschiedenis, de ontwikkeling van de bewoning in de regio en het gebruik van de ruimte in al zijn aspecten op deze landschappelijke eenheden. In de late middeleeuwen en nieuwe tijd neemt de hoeveelheid activiteiten – en de archeologische overblijfselen daarvan – toe. Voor de gemeente Breda zijn naast de sporen uit de bronstijd tot en met de vroege middeleeuwen ook de sporen uit de late middeleeuwen (de periode van stadsontwikkeling), de sporen verbonden aan de Nassaus en de sporen uit de Spaanse tijd van groot belang.

Het landschap waarin de mensen gedurende de bewoningsperiode woonden is op diverse wijzen ingericht en gebruikt. De nalatenschap van deze inrichting en het gebruik daarvan geeft ons weer de mogelijkheid inzicht te krijgen in het leef- en denkpatroon van de bewoners gedurende de late prehistorie en de middeleeuwen. De vraagstellingen bij dit thema beslaan een breed geheel, van nederzetting tot begravingen. Het doel is een beeld te creëren van het leven in de regio Breda. De aandacht bij het onderzoek naar het natuurlijke landschap is met name gericht op de niet door de mens beïnvloede omgeving c.q. die aspecten van de natuur die uiteindelijk het menselijk handelen hebben beïnvloed. Bij dit onderzoeksthema staat de ontstaanswijze van het gebied centraal. Er kan namelijk naast de landschappelijke ligging van de vindplaatsen ook een beeld verkregen worden van de ruimere regio.

De volgende gebiedsspecifieke onderzoeksvragen zijn geformuleerd, die aan de hand van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek beantwoord zouden moeten kunnen worden:

- Zijn er sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aanwezig?
- Zijn er sporen uit (het neolithicum,) de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?
- Hoe is het gebied gebruikt vanaf de middeleeuwen? Is er sprake van middeleeuwse bewoning?
- Zijn er sporen van ontginning aanwezig?
- Is er sprake van een plaggendeek en wat is de ontwikkeling en datering hiervan?
- Is er bebouwing aanwezig geweest?
- Zijn er nog andere (bewonings)sporen?
- Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd?
- Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?
- Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?

Naast deze gebiedsspecifieke onderzoeksvragen dient aandacht te worden besteed aan onderstaande onderzoeksthema's en vraagstellingen die vanuit het totale archeologisch onderzoek in Breda-West zijn vertaald.

Het onderzoek betreft een proefsleuvenonderzoek (IVO-P) ter plaatse van de voorgenomen zone met bodemingrepen. Bij het onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen richtinggevend:

Landschap

- Hoe zag de paleogeografie er uit? Wat is de geomorfologische achtergrond van het huidige landschap? Wat is de hydrologische ontwikkeling in het gebied?
- Welke ontwikkelingen van het landschap en het milieu vonden gedurende deze periode plaats en welke invloeden hadden deze op het leefmilieu van de mens?

Flora/fauna

- Wat was de aard van de begroeiing van het landschap gedurende de periode late prehistorie tot en met de middeleeuwen en welke invloeden had deze op de leefwijze van de mens?
- Welke wilde dieren kwamen in de vrije natuur in de omgeving van de nederzetting voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
- Welke gedomesticeerde dieren kwamen in de omgeving van de nederzetting voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
- Het verkrijgen van informatie over de lange termijnontwikkeling van de vegetatie in de regio; de verhouding tussen de gebruikte en niet-gebruikte ruimte; de agrarische economie; de voedsel economie; het gebruik van ruimte in huizen en op erven.

Bewoning / Nederzetting

- Zijn er nederzettingssporen op het terrein aanwezig en welke datering hebben zij?
- Hoe is de bewoning gestructureerd – losse erven of geconcentreerde bewoning? Is het mogelijk complete erven op dit terrein uit enige periode te onderzoeken?
- Wat is de verklaring voor de locatiekeuze ten opzichte van het 'natuurlijke' landschap en indien mogelijk het cultuurlandschap?
- Welke relatie is er te leggen tussen eventueel in tijd opvolgende elementen in het landschap (bv nederzettingssporen en begravingen uit uiteenlopende perioden)?
- Is er een koppeling mogelijk tussen de archeologische en de historische gegevens en archieven en welke relevantie of betekenis heeft dit?
- Welke dieren (gedomesticeerd en wild) kwamen in de nederzetting zelf of in de omgeving daarvan voor, zowel op het land als in het water, wat was de aard van de relatie van de mens met deze dieren en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens ter plaatse van de archeologische vindplaats?

Verkaveling

- Zijn er sporen van verkaveling in het terrein, en zo ja wat is de aard en de wijze van aanleg van de verkaveling (sloten, greppels, afrastering, etc.)?
- Wat is de vorm van de verkaveling en omvang van de omgrensde percelen, zowel binnen als buiten een eventuele nederzetting?
- Welke relatie is er te leggen tussen de perceelgrenzen en de vroegste kadasterkaarten?
- Waarvoor zijn de kavels gebruikt?

Infrastructuur

- Komen er in het gebied sporen van paden, wegen en voorden voor en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
- Komen er in het gebied waterbeheerstructuren voor zoals dijken, gemalen, stuwen en (afwatering)sloten en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
- Wat is de relatie tussen de gebouwen en de diverse elementen van de infrastructuur?
- Wat is de relatie tussen de vormen van infrastructuur en de historische gegevens over paden en wegen?

Vestingbouw

- Zijn in het onderzoeksgebied sporen van vestingbouw of linies (onverstoord) aanwezig?
- Welke fasen uit de vestingbouw zijn op het terrein aanwezig?
- Zijn de sporen van vestingbouw te koppelen aan de vestingkaarten (uitgave gemeente Breda 2008)?

Complextype/Ensemble

- Hoe kan de locatie beschreven worden in termen van ensembles van sporentypen en -clusters? Het gaat erom ensembles te typeren opgebouwd vanuit de meest eenvoudige vorm tot de meest samengestelde vorm. Deze getypeerde (representatieve of juist uitzonderlijke) ensembles hebben de functie van bouwsteen in de beschrijving van de aard van het gehele complextype.
- Het verkrijgen van inzicht in de lange termijnontwikkeling van de bewoning in de regio en daaraan gerelateerd het gebruik van de ruimte.
- Inzicht krijgen in de begrenzing en het karakter van de bewoningssporen; inzicht krijgen in de ruimtelijke en chronologische relatie tussen bewoningssporen uit verschillende perioden; vraagstukken omtrent continuïteit en discontinuïteit in bewoning beantwoorden; inzicht krijgen in de functie en het gebruik van zones in het landschap, bijvoorbeeld de situering van 'site' en 'off-site', nederzetting en grafvelden, dekzandrug en beekdal.

Op basis van het inventariserende veldonderzoek dient uitspraak te worden gedaan over de eventuele aanwezigheid van archeologische relicten in het plangebied. Daarbij dient voldoende inzicht te worden gegeven in de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de mogelijk aanwezige bewoningssporen op de betreffende locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering) teneinde tot een waardestelling te kunnen komen, op basis waarvan vervolgens een selectieadvies opgesteld wordt. In dit advies kunnen maatregelen voor vervolgonderzoek en eventueel behoud worden opgenomen. Het definitieve selectiebesluit is voorbehouden aan het bevoegd gezag, het Bureau Cultureel Erfgoed van de gemeente Breda.

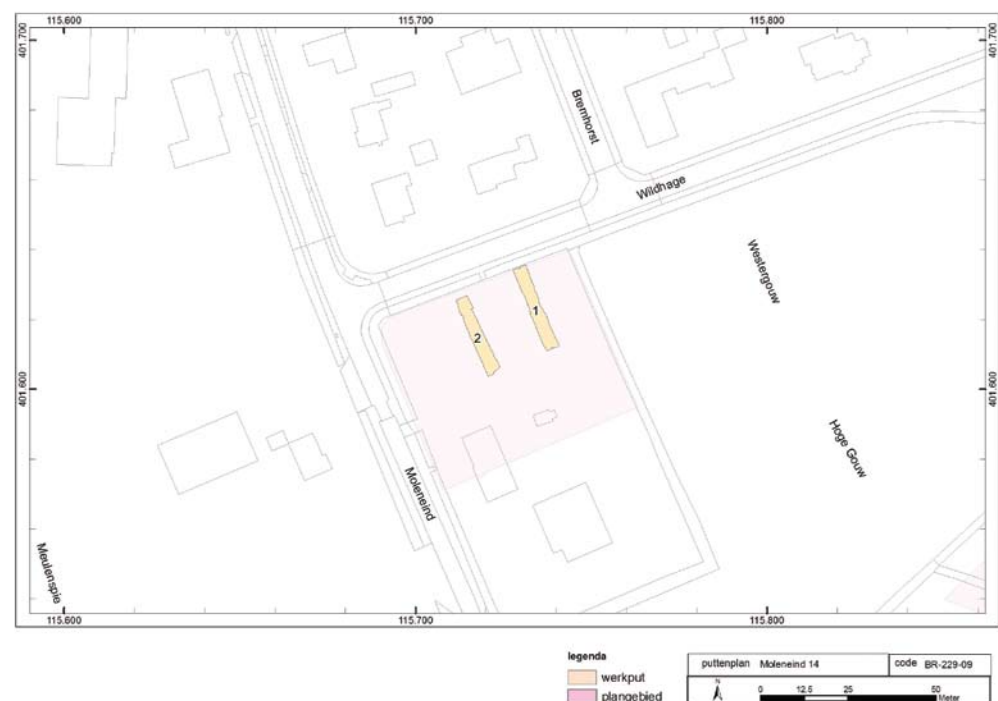
6

WERKWIJZE

Het veldwerk, dat is uitgevoerd door medewerkers van het Bureau Cultureel Erfgoed, heeft plaatsgevonden in week 21, op 20 mei 2009. Er zijn twee werkputten aangelegd met een graafmachine. Werkput 1 was 4 meter breed en 25 meter lang en werkput 2 was 4 meter breed en 24 meter lang. Werkput 2 is 1 meter korter geworden dan gepland omdat er een boom in de weg stond. Deze werkputten waren noordwest-zuidoost georiënteerd en zijn aangelegd haaks op de Wildhage. In totaal is er een oppervlakte van ongeveer 196 m² onderzocht. In iedere werkput werd 1 vlak aangelegd, onderzocht en gedocumenteerd. In werkput 1 werden om de 10 meter profieldelen gedocumenteerd, daarvan lag er één aan de westzijde van de werkput en de overige drie lagen aan de oostzijde. In de tweede werkput werden eveneens 4 profieldelen gedocumenteerd waarvan er zich twee aan de westzijde en twee aan de oostzijde van de werkput bevonden. Alle sporen in de werkput zijn gecoupeerd, en wanneer relevant gedocumenteerd en afgewerkt.

De meetlijnen zijn via vaste punten net buiten de werkput nauwkeurig gekoppeld aan het Rijksdriehoeksnet. Tijdens het onderzoek is gewerkt conform het Programma van Eisen en de KNA 3.1

Afb. 6
De locatie van
de werkputten
aangegeven in
huidige topografie

7

RESULTATEN

7.1 Ondergrond en stratigrafie

Er is een flink hoogteverschil tussen werkput 1 en werkput 2. Het maaiveld van werkput 1 lag op een hoogte van ongeveer 3.40 + NAP en het vlak van de eerste werkput werd aangelegd op een hoogte van ongeveer 3.00 + NAP. De hoogte van het maaiveld van werkput twee echter was ongeveer 4.20 + NAP en het vlak lag op een hoogte van 3.30 + NAP. Dit hoogteverschil, de profielen van werkput 1 en ook de vele aanwezige ontgrondingsporen in werkput 1 duiden erop dat het lagere gedeelte van het plangebied behoorlijk is ontgrond. Dat het gedeelte waarin werkput 1 is aangelegd ontgrond is, is ook te zien op de kaart met het Actueel Hoogtebestand Nederland (bijlage 4). Werkput 1 ligt in het groene gedeelte (laag), werkput 2 in het gele deel (hoog). In werkput 1 is op de C-horizont bestaande uit wit fijn zand een donkerbruine humeuze laag (A-horizont) aanwezig waar bovenop, op verschillende plaatsen, nog jongere verstoringlagen aanwezig waren (afb.7). De dikte van de A-horizont in werkput 1 varieert tussen de 10 en 30 centimeter. De dikte van de verstoringlagen varieert tussen de 30 en 40 centimeter. De overgang van A- naar C-horizont is zeer scherp.

Afb. 7
Profiel 1 werkput 1
met drie verstoring-
lagen bovenop
de C-horizont

Ook in de tweede werkput bestaat de opbouw van het bodemprofiel uit een C-horizont die is afgedekt door een donkerbruine humeuze laag (A-horizont). De dikte van de A-horizont varieert tussen de 56 en de 90 centimeter. In de profielen van werkput 2 is tussen de A- en de C-horizont een laag aanwezig waarin spitsporen zichtbaar waren (afb.8). Deze laag is aan de noordkant van de werkput niet aanwezig en wordt in het profiel vanaf ongeveer 10 meter richting het zuiden zichtbaar. Deze overgangslaag wordt richting het zuiden dikker en varieert tussen de 8 centimeter in het noorden en de 28 centimeter in het zuiden van de werkput. De C-horizont in werkput 2 heeft een andere kleur dan in werkput 1. In het noorden van werkput 2 bestaat de C-horizont uit donker geelbruin zand en in het zuidelijke deel van werkput 2 bestaat de C-horizont uit geel zand.

Afb. 8
Profiel 3 werkput 2, waar de verspitte laag tussen de A- en C-horizont duidelijk zichtbaar is

7.2 Sporen en structuren

Werkput 1

In werkput 1 zijn in totaal 5 spoornummers uitgedeeld. Een groot deel van deze werkput was verstoord door ontgroning. Deze ontgrondingsporen en de bouwvoor/ophogingslaag die hiermee samenhangt kregen het nummer 999. Het spoornummer 004 is uitgedeeld aan de C-horizont. De overige drie spoornummers zijn gegeven aan twee greppels (S 001 en S 003) en aan een kuiltje (S 002).

Greppels

Van de greppels waren alleen de onderste lagen nog bewaard, hiervan is de diepe ontgroning de oorzaak. Het greppeltje met spoornummer 003 was noordwest-zuidoost georiënteerd en was nog maar 10 centimeter diep en opgevuld met roestbruin zand. Op sommige plaatsen was het greppeltje helemaal niet meer zichtbaar in het vlak. De greppel met spoornummer 001 was nog 20 centimeter diep en opgevuld met donkerbruin zwart zeer humeus materiaal. Deze greppel was oost-west georiënteerd en liep aan de oostzijde niet verder door. De humeuze vulling van dit greppeltje lijkt erg op de humeuze vulling (vullingnummer 4) van de greppel met spoornummer 016 die in de tweede werkput werd aangetroffen. De oriëntatie van de beide greppels komt overeen en de NAP-hoogte van de onderkant van deze twee greppels is vergelijkbaar (9 centimeter verschil, onderkant S 001: 2.77 + NAP en de onderkant van S 016: 2.68 + NAP). Op de alle sporenkaart (bijlage 1) is te zien dat de twee sporen in elkaars verlengde liggen, en dus dezelfde greppel zijn.

Kuiltje

Het kuiltje met spoornummer 002 was maar 10 centimeter diep en is opgevuld met donkerbruin humeus zand en is vermoedelijk ook een ontgrondingsspoor.

Werkput 2

In werkput 2 zijn 22 spoornummers uitgedeeld. Ook hier kreeg de bouwvoor/ophogingslaag het spoornummer 999. De C-horizont kreeg twee nummers: 024 was lichter van kleur dan 025. De spoornummers 007 tot en met 014 behoren tot verschillende spitsporen, er zijn vijf paalsporen aangetroffen, drie greppels, en twee recente kuilen. Spoor 006 bleek natuurlijk te zijn en is vervallen.

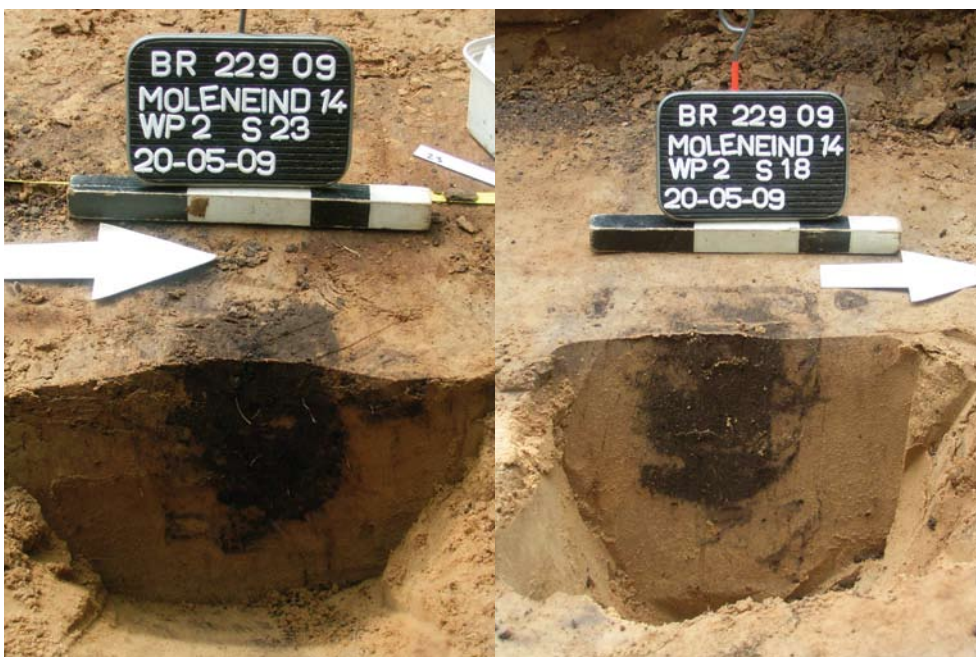
Spitsporen

In het zuidelijk gedeelte van de werkput waren veel spitsporen zichtbaar in het vlak. Acht spoornummers zijn uitgedeeld aan deze spitsporen, een aantal spoornummers is gegeven aan individuele spitsporen (S 007 t/m 011 en 013), S 012 aan een spitsporenbaan en S 014 aan een spitsporenzone (afb.9). Deze sporen zijn allemaal gecoupeerd en gefotografeerd en hadden een diepte variërend tussen de 2 en 4 centimeter.

Paalsporen

In werkput 2 zijn vijf paalsporen gevonden (spoor 018, 019, 021, 022, 023). Deze sporen lagen allen in het noordwesten van de put. De paalsporen zijn niet tot een structuur te herleiden. De sporen 018 en 023 tekenden zich in het vlak vierkant af en waren 22 centimeter diep (afb. 10). In beide sporen was nog een paalkern te herkennen. De vulling, de breedte en de diepte van deze sporen zijn vergelijkbaar. Er is geen materiaal in deze paalsporen gevonden waardoor ze niet te dateren zijn.

Afb. 9
Spoor 014 in werkput 1 vlak 1 is een spitsporenzone

Afb. 10
Links paalspoor 023, rechts paalspoor 018

De paalsporen 019, 021 en 022 zijn verschillend van maatvoering, diepte vorm en vulling. Het spoor 022 tekende zich rond af in het vlak, had een diameter van 38 centimeter en was 28 centimeter diep. Het paalspoor 022 staat duidelijk een beetje schuin. Spoor 021 tekende zich rond af in het vlak. Dit spoor had een diameter van 22 centimeter en was 30 centimeter diep. In spoor 021 is een fragment van een drinkglas gevonden. Dit fragment bestaat uit een brede grote nop van groen glas dat mogelijk behoort heeft tot een koolstronk of noppenbeker. Dit soort glaswerk is te dateren in de 16^e eeuw. Het paalspoor 021 wordt hierdoor gedateerd in de 16e eeuw. Spoor 019 had een diameter van 40 centimeter en was tevens 40 centimeter diep. Spoor 019 doorsnijdt de greppel met spoornummer 020 en is dus jonger dan deze greppel (afb.11).

Greppels

In werkput 2 zijn 3 greppels aangetroffen (S 015, 016 en 020). Spoor 015 is noordwest-zuidoost georiënteerd, 70 centimeter breed en 16 centimeter diep. Er is geen vondstmateriaal aangetroffen in deze greppel waardoor deze greppel niet te dateren is. De ligging

Afb. 11
Van links naar rechts
de paalsporen 021,
022, 019 en de grep-
pel S 020

Afb. 12
Coupe van greppel
(S 015)

van de greppel komt niet overeen met de ligging van de perceelscheidingen op het kadastrale minuutplan en is daarom vermoedelijk ouder dan het begin van de 19e eeuw. De greppel oversnijdt een zone met spitsporen (S 014) en is dus later dan de spitsporen op het terrein aangelegd.

Spoor 016 is oost-west georiënteerd, 2 meter breed en 80 centimeter diep. Een restant van deze greppel is vermoedelijk ook aangetroffen in werkput 1 en deze kreeg daar spoor-nummer 001. In deze greppel is een gedeelte van een voet van een steengoed kan aangetroffen. De voet heeft een uitgeknepen standring en is aan de buitenkant gedompeld in ijzerengobe en geglazuurd met zoutglazuur. Dit soort kannen werd gemaakt in de 15e en 16e eeuw. De greppel kan op basis van deze scherf gedateerd worden in de 15e-16e eeuw. Op het kadastrale minuutplan staat ter hoogte van deze greppel geen perceelsgrens aangegeven (afb. 14). Spoor 020 is oost-west georiënteerd, 90 centimeter breed en 36 centimeter diep. In deze greppel is een ijzeren voorwerp gevonden.

Afb. 13
In spoor 016 2 is
een fragment van
een steengoed kan
gevonden, de greppel
dateert in de 15de –
16de eeuw

Kuilen

Er zijn in deze werkput twee recente kuilen aangetroffen (S 005 en 017). Spoor 005 ligt slechts gedeeltelijk in de werkput en heeft een langwerpige vorm en een diepte van 60 centimeter. S 017 is een vierkante kuil van 1,20 bij 1,20 meter, de diepte van de kuil kon in verband met het grondwater niet bepaald worden maar is minimaal 86 centimeter geweest.

7.3 Vondsten

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn er in totaal negen vondstnummers uitgedeeld, waarvan er twee uit de bouwvoor van werkput 1 komen, en de overige vondstnummers uit sporen in werkput 2.

Uit de bouwvoor van werkput 1 is een mix aan materialen gekomen, namelijk aardewerk, metaalslakken en andere metalen objecten, natuursteen, en bouw materiaal. Dit materiaal is te dateren in de nieuwe tijd (1500-heden).

Een deel van de vondsten uit werkput 2 is ook afkomstig uit de bouwvoor, waaronder een zestal vorken, een kaak van een varken, een pijpensteeltje, glas, aardewerk, en bouw materiaal. Ook dit materiaal is te dateren in de nieuwe tijd.

Zoals hierboven al is beschreven is uit paalspoor 021 een fragment van een 16de eeuws drinkglas gekomen. Dit fragment bestaat uit een brede grote nop van groen glas dat mogelijk behoort heeft tot een koolstronk of noppenbeker. Uit de greppel spoor 016 is een gedeelte van een voet van een steengoed kan aangetroffen uit de 15de – 16de eeuw. De voet heeft een uitgeknepen standring en is aan de buitenkant gedompeld in ijzerengobe en geglaazuurd met zoutglazuur.

Verder is er uit spoor 020 een ijzeren voorwerp gekomen dat niet determineerbaar was. In spoor 017 is een fragment roodbakkend aardewerk gevonden dat niet nader dateerbaar was. De onderste humeuze laag van de greppel S 016 is bemonsterd. Dit monster zal niet verder worden onderzocht, omdat de datering van de greppel bepaald kon worden door de aanwezige vondsten.

8

CONCLUSIE

Het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven heeft uitgewezen dat het oostelijke deel van het terrein flink ontgrond is, in het westelijke deel was de C-horizont minder diep verstoord, hier zijn paalsporen en greppels aangetroffen. De paalsporen konden niet tot een structuur worden herleid. Een paalspoor is op basis van een glasscherf gedateerd in de 16e eeuw. Eén van de greppels is op basis van een enkele scherf gedateerd in de 15de -16de eeuw. De greppels zijn niet aangegeven op het kadastrale minuutplan van 1811-1832 (afb.14). De vondst in de greppel doet vermoeden dat deze heeft gediend als afwateringssloot van een 16de eeuwse akkercomplex of als erfafscheiding.

Afb. 14
Projectie van
de werkputten
en de militaire struc-
turen uit de 17^e eeuw
op de kadastrale
minuutplan 1824

8.1 Beantwoording onderzoeksvragen

In deze paragraaf zullen de gebiedsspecifieke onderzoeksvragen die op pagina 9 zijn weergegeven worden beantwoord. De aanwezige archeologische dataset kon helaas de algemene onderzoeksvragen van pagina 10 en 11, die uit het PvE afkomstig zijn, niet beantwoorden.

Zijn er sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aanwezig?

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn er geen sporen of vondsten aangetroffen uit het paleolithicum of mesolithicum.

Zijn er sporen uit (het neolithicum,) de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn er geen sporen of vondsten aangetroffen uit het neolithicum, de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd.

Hoe is het gebied gebruikt vanaf de middeleeuwen? Is er sprake van middeleeuwse bewoning?

Er zijn tijdens het inventariserend veldonderzoek geen (bewonings)sporen aangetroffen uit de middeleeuwen, dus het is niet mogelijk te zeggen hoe het gebied gebruikt is in deze periode.

Zijn er sporen van ontginning aanwezig?

Tijdens het veldonderzoek zijn er sporen van ontginning aangetroffen. In werkput 2 zijn er een groot aantal spitsporen aanwezig. In de profielen van deze werkput is er zelfs een spitsporenlaag zichtbaar. De 16de eeuwse greppel in werkput 2 heeft mogelijk gediend als een afwateringssloot van een akkercomplex of als erfafscheiding in deze periode.

Is er sprake van een plaggendek en wat is de ontwikkeling en datering hiervan?

In de profielen van beide werkputten wordt de C-horizont afgedekt door een donkerbruine humeuze laag, de A-horizont. In werkput 1 is deze laag echter zwaar verstoord door recente activiteiten, en in werkput 2 is er een spitsporenlaag zichtbaar. Er is dan ook geen ontwikkeling te zien in dit plaggendek, en dateren is niet mogelijk.

Is er bebouwing aanwezig geweest?

Tijdens het veldonderzoek is er in werkput 2 een aantal paalsporen aangetroffen. Er is hierin geen structuur te herkennen en ze hebben niet tot een zware dragende constructie behoord.

Zijn er nog andere (bewonings)sporen?

Nee, er zijn geen andere (bewonings)sporen aangetroffen.

Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd?

Er zijn geen aanwijzingen voor activiteiten op het terrein in de Spaanse tijd gevonden.

Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?

Op basis van een glasscherf uit een paalspoor in werkput 2, kan dit spoor 021 uit deze put gedateerd worden in de 16de eeuw. De greppel spoor 016 kan aan de hand van een scherv uit de 15de-16^e eeuw ook gedateerd worden in deze periode. Een restant van deze greppel is mogelijk ook aangetroffen in werkput 1 met spoornummer 001. Verder zijn er een groot aantal spitsporen, en drie kuiltjes aangetroffen.

Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?

De informatiewaarde van de aangetroffen sporen is laag. De waardering van de sporen wordt nader toegelicht in hoofdstuk 9.

9

WAARDERING EN AANBEVELING

De vindplaats wordt gewaardeerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.1(KNA 3.1). Dit waarderingsproces vindt plaats in een aantal stappen:

- 1 Waardering op basis van belevingsaspecten, waardering op basis van 'schoonheid' en 'herinneringswaarde'.
- 2 Waardering op basis van fysieke criteria, waardering op basis van 'gaafheid' en 'conservering'.
- 3 Waardering op basis van inhoudelijke criteria, waardering op basis van zeldzaamheid, informatie waarde, ensemblewaarde en representativiteit.

Tabel 1
scoretabel waarde-
stelling uit de KNA 3.1
waarbij 1 de laagste
waarde en 3 de hoogste
waarde is

waarden	criteria	scores
beleving	schoonheid	nee
	herinneringswaarde	nee
fysieke kwaliteit	gaafheid	1-2
	conservering	2
inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid	1
	informatiewaarde	1
	ensemblewaarde	1
	representativiteit	n.v.t.

- 1 De criteria schoonheid en herinneringswaarde zijn alleen van toepassing op archeologische vindplaatsen die nog zichtbaar zijn in het landschap. Hier is dat niet het geval daarom is de belevingswaarde niet van toepassing op het onderzochte terrein.
- 2 Het criterium 'gaafheid' krijgt een lage tot middelhoge score. De aangetroffen sporen waren zeer duidelijk zichtbaar in het vlak maar dit komt waarschijnlijk door de geringe ouderdom van de sporen. Bovendien was het merendeel van het vlak van werkput 1 verstoord door ontgrondingsactiviteiten. Het criterium conservering krijgt een middelhoge score. De meeste vondsten zijn afkomstig uit de bouwvoor en betreft anorganisch materiaal zoals glas, baksteen, metaal en aardewerk. De conservering van dit recente materiaal is goed. Daarnaast is er nog een kaak fragment met kiezen gevonden, die ook in een redelijke staat verkeerde. Over de conservering van overige anorganische materialen is verder niks bekend.
- 3 Het criterium zeldzaamheid krijgt een lage score. De 15de-16de eeuwse greppel en paalsporen zijn niet zeldzaam en worden bij veel archeologische onderzoeken aangetroffen.

Het criterium informatiewaarde krijgt een lage score. De aangetroffen greppel is een restant van een afwateringssloot van een 16e eeuwse akkercomplex of diende als erfafscheiding. De overige sporen geven alleen informatie over de bewerking van het terrein als landbouwgrond. De ensemblewaarde van de aangetroffen sporen is dan ook klein. De representativiteit is op deze vindplaats niet van toepassing.

Het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven heeft plaatsgevonden op de locatie waar het terrein verstoord zal worden door de nieuwbouw van een woning met bijgebouw. Verwacht wordt dat volledig opgraven van de te verstoren locatie niet meer informatie op zal leveren. Er is hier geen sprake van een behoudenswaardige vindplaats. Vervolgonderzoek op deze locaties wordt daarom niet geadviseerd.

10

Literatuur

Centraal College van Deskundigen, 2006. Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1, Gouda.

Hiddink, H., 2005. Opgravingen op het Rosveld bij Nederweert 1; landschap en bewoning in de IJzertijd, Romeinse Tijd en Middeleeuwen, (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 22), Amsterdam.

Leenders, K.A.H.W., 2006. Cultuurhistorische landschapsinventarisatie gemeente Breda, Breda.

Oude Rengerink, J.A.M., 1997. Gemeente Breda. Bouwlocaties Teteringen; een archeologische kartering (RAAP-rapport 295), Amsterdam.

Peters, F.J.C., 2009: Programma van Eisen Moleneind 14 Teteringen Inventariserend Veldonderzoek-Proefsleuven Gemeente Breda (Programma van Eisen 2009-17), Breda.

Websites

www.watiswaar.nl

Noten

1. Peters, 2009.
2. Leenders, 2006.
3. www.watwaswaar.nl.
4. Oude Rengerink, 1997.
5. Hiddink, 2005.

Afbeeldingen

Afbeelding 2 Informatie opdrachtgever PC bv, J.J.A.C. Geene. Breda

Afbeelding 3 + 4 Leenders, K.A.H.W., 2006. Cultuurhistorische landschapsinventarisatie gemeente Breda, Breda.

Afbeelding 5 www.archis.nl.

bijlage 1: Sporenlijst

Put	Spoor	Spooraard	Begin_Per	Eind_Per	Nap_Onder	Nap_Boven	Opmerking
1	0	Matrix	-	-	-	-	spoor matrix
1	1	GR	-	-	2,79	2,97	mogelijk onderkant greppel S 016, humeuze vulling van deze greppel komt overeen met de onderste laag
1	2	KL	-	-	2,9	2,98	-
1	3	GR	-	-	2,76	2,88	waarschijnlijk onderkant van een greppel
1	4	LG	-	-	-	-	C-horizont
1	999	A	-	-	-	-	verstoring
2	0	matrix	-	-	-	-	spoor matrix
2	5	KL	NT	NT	2,85	3,43	recent
2	6	NAT	-	-	-	3,41	vervallen
2	7	SS	-	-	3,4	3,42	-
2	8	SS	-	-	3,39	3,41	-
2	9	SS	-	-	3,38	3,42	-
2	10	SS	-	-	3,4	3,42	-
2	11	SS	-	-	3,39	3,41	-
2	12	SS	-	-	-	3,41	-
2	13	SS	-	-	-	3,38	-
2	14	SS	-	-	-	3,38	spitsporen
2	15	GR	-	-	3,12	3,28	-
2	16	GR	NTA	NTA	2,48	3,28	-
2	17	KL	NT	NT	-	3,27	recent
2	18	PK	-	-	3,05	3,25	-
2	19	PK	-	-	2,84	3,24	-
2	20	GR	-	-	2,87	3,24	-
2	21	PK	NTA	NTA	2,96	3,22	-
2	22	PK	-	-	2,92	3,22	-
2	23	PK	-	-	3,01	3,23	-
2	24	LG	-	-	-	-	C-horizont
2	25	LG	-	-	-	-	C-horizont
2	999	A	-	-	-	-	bouwvoor

bijlage 2: Vondstenlijst

barcode	veldvondst	put	vlak	spoor	spoorraad	vulling	segment	vak	categorie	subnr	aantal	gewicht	opmerking	subcategorie	begin per	eind per
BR-229-09.001BWM	BR-229-09.001	1	1	999	A	1	1	A-1	BWM	-	3	22,5	1x rood, 2x gelig	-	-	-
BR-229-09.001CER	BR-229-09.001	1	1	999	A	1	1	A-1	CER	-	2	22,1	2x rood -	NT	NT	
BR-229-09.001SLK	BR-229-09.001	1	1	999	A	1	1	A-1	SLK	-	1	2,5	mogelijk metaal?	-	-	-
BR-229-09.001STN	BR-229-09.001	1	1	999	A	1	1	A-1	STN	-	2	150,5	-	-	-	-
BR-229-09.002BWM	BR-229-09.002	1	1	999	A	1	1	A-5	BWM	-	6	605,5	1x grijs dakpan, 3x rood, 2x gelig	-	-	-
BR-229-09.002CER	BR-229-09.002	1	1	999	A	1	1	A-5	CER	-	5	22,7	1x wit, 1x porselein, 2x rood, 1x grijs	-	NT	NT
BR-229-09.002GLS	BR-229-09.002	1	1	999	A	1	1	A-5	GLS	-	1	2,1	conserveren -	-	-	
BR-229-09.002MTL1	BR-229-09.002	1	1	999	A	1	1	A-5	MTL	1	1	271,7	MT8069 1x onbekend	-	-	-
BR-229-09.002MTL2	BR-229-09.002	1	1	999	A	1	1	A-5	MTL	2	5	165,3	MT8070 2x mogelijk spijker	-	-	-
BR-229-09.002MTL3	BR-229-09.002	1	1	999	A	1	1	A-5	MTL	3	5	351,7	MT8067 5x onbekend	-	-	-
BR-229-09.002SLK	BR-229-09.002	1	1	999	A	1	1	A-5	SLK	-	1	0,9	-	-	-	-
BR-229-09.002STN	BR-229-09.002	1	1	999	A	1	1	A-5	STN	-	1	5,6	1x leisteen -	-	-	
BR-229-09.003GLS	BR-229-09.003	2	1	21	PK	1	1	-	GLS	-	1	6,8	1x groen -	-	-	
BR-229-09.004MTL	BR-229-09.004	2	1	20	GR	1	1	-	MTL	-	1	501,9	MT8068 -	-	-	
BR-229-09.005BWM	BR-229-09.005	2	1	999	A	1	1	A-5	BWM	-	3	33,8	1x rood, 2x gelig	-	-	-
BR-229-09.005CER	BR-229-09.005	2	1	999	A	1	1	A-5	CER	-	10	339,5	10x rood -	NT	NT	
BR-229-09.005FAU	BR-229-09.005	2	1	999	A	1	1	A-5	FAU	-	1	25,6	fragment kaak met kiezen	eco, bot	-	-
BR-229-09.005GLS1	BR-229-09.005	2	1	999	A	1	1	A-5	GLS	1	1	58,3	1x blank -	-	-	
BR-229-09.005GLS2	BR-229-09.005	2	1	999	A	1	1	A-5	GLS	2	1	118,2	GL667, 1x blank ptje met fragment, geroest, deksel	-	-	-
BR-229-09.005PYP	BR-229-09.005	2	1	999	A	1	1	A-5	PYP	-	1	3,5	1x steel -	-	-	
BR-229-09.006MTL1	BR-229-09.006	2	1	999	A	1	1	A-2	MTL	1	1	35,2	MT8072 1x vork	-	-	-
BR-229-09.006MTL2	BR-229-09.006	2	1	999	A	1	1	A-2	MTL	2	1	33,2	MT8073 1x vork	-	-	-
BR-229-09.006MTL3	BR-229-09.006	2	1	999	A	1	1	A-2	MTL	3	1	33,7	MT8074 1x vork	-	-	-
BR-229-09.006MTL4	BR-229-09.006	2	1	999	A	1	1	A-2	MTL	4	1	31,9	MT8071 1x vork	-	-	-
BR-229-09.006MTL5	BR-229-09.006	2	1	999	A	1	1	A-2	MTL	5	1	33,7	MT8076 1x vork	-	-	-
BR-229-09.006MTL6	BR-229-09.006	2	1	999	A	1	1	A-2	MTL	6	1	32,6	MT8075 1x vork	-	-	-
BR-229-09.006MTL7	BR-229-09.006	2	1	999	SL	1	1	A-2	MTL	7	1	1,8	MT8077 1x schijfje met middenin een gaatje	-	-	-
BR-229-09.007CER	BR-229-09.007	2	1	17	SL	1	1	-	CER	-	1	24,4	1x rood -	-	-	
BR-229-09.008BWM	BR-229-09.008	2	1	16	SL	1	1	-	BWM	-	1	412,3	1x gelig -	-	-	
BR-229-09.008CER	BR-229-09.008	2	1	16	SL	1	1	-	CER	-	1	164,9	1x steengoed	-	NTA	NTA
BR-229-09.009ABM	BR-229-09.009	2	1	16	SL	4	1	-	ABM	-	1	-	in 2 plasticzakken en vuilniszak ingepakt	-	-	-

bijlage 3: Aardewerk determinatielijst

vondst nr	spoor nr	spoor aard	vulling nr	betrouwbaarheid	periode	steengoedp plus	roodbakend AW	grijsbakend AW	industrieel	opmerking
BR-229-09.007CER	017	kuil	1	te weinig materiaal	-	-	1	-	-	-
BR-229-09.008CER	016	greppel	1	te weinig materiaal	NTA	1	-	-	-	deel bodem van kan uit Langerwehe (15 ^e eeuw?)
BR-229-09.002CER	999	verstoring	1	verstoord	NT	-	2	1	2	-
BR-229-09.001CER	999	verstoring	1	verstoord	NT	-	2	-	-	-
BR-229-09.005CER	999	verstoring	1	verstoord	NT	-	10	-	-	o.a. stukje van steelpan, grape en bakjes

bijlage 4: Alle sporenkaart

bijlage 5: Onderzoekslocatie op de kaart met het Actueel Hoogtebestand Nederland

